

تقریرات درس خارج فقه

حضرت آیت الله سیّد محمد رضا مدرّسی طباطبایی یزدی (دامت برکاته)

سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱

جلسه‌ی چهل و چهارم؛ دوشنبه ۱۳۹۱/۱۰/۱۱

آیا در کفّارات قصد قربت لازم است؟

مسأله‌ی دیگری که به مناسبت و به خاطر کثرت ابتلاء بهتر است این‌جا مطرح شود آن است که آیا در کفّارات، قصد قربت لازم است یا خیر؟

شکی نیست اگر قصد کفّاره نکند، طعامی که مثلاً به فقیر می‌دهد به عنوان کفّاره واقع نمی‌شود، ولی بحث آن است که آیا قصد قربت هم شرط تحقق کفّاره است یا خیر؟

عدم اشتراط قصد قربت در کفّاره در نظر سید خویی^۱

سید خویی^۱ می‌فرماید: قصد قربت در کفّاره شرط نیست، چرا که آیات و روایات فقط امر به پرداخت کفّاره کرده و دستوری به قصد قربت نداده، متعلق کفّاره هم معلوم است که مثلاً اعطاء یک مد طعام است، بنابراین چون در متعلق کفّاره، لزوم قصد قربت لحاظ نشده، در حالی که بنا بر مبنای صحیح چنین اخذی ممکن است. پس کفّاره بدون قصد قربت هم تمسکاً به اطلاق دلیل مجزی است.^۱

نقد کلام سید خویی^۱

۱. موسوعه الخوئی، ج ۲۲، ص ۳۰۸:

و الأمر بالكفّارة فيما نحن فيه من هذا القبيل، ضرورة أن الأمر بالتكفير توصلي لا تعبدي، فلا يعتبر في سقوطه قصد التقرب، وإنما العبادية معتبرة في نفس المتعلق من الصوم و العتق لقوله ﷺ: «لا عتق إلا ما قصد به الله» دون الإطعام، فلو أطمع بعنوان الكفّارة كفي و إن لم يقصد به القربة. و هذا أقوى شاهد على أن الأمر الناشئ من قبل الكفّارة توصلي في حدّ نفسه، و إلا لما اختلفت الخصال الثلاث فيما ذكر كما لا يخفى.

در روایات متعددی بر کفّاره، صدقه اطلاق شده است و از آن جا که «لا صدقة الا ما ارید به وجه الله»^۱ و قصد قربت در صدقه شرط است، پس کفّاره هم باید لله باشد و قصد قربت در کفّاره لازم است. بنابراین فرمایش سید خویی رحمته الله درست نیست.

در ذیل چند نمونه از روایاتی که بر کفّاره، صدقه اطلاق شده را ذکر می‌کنیم.

اطلاق صدقه بر کفّاره در روایات

روایات بسیاری وجود دارد که در آن بر کفّاره، اطلاق صدقه شده است و می‌توانیم علم اجمالی به صدور بعضی پیدا کنیم، علاوه بر آن که بعضی دارای سند تام می‌باشد.

- صحیح‌های ابی بصیر:

و [مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ] بِإِسْنَادِهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ
عَنْ ابْنِ أَبِي نَصْرٍ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ^۲ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَحَدِهِمَا رضي الله عنهما فِي كَفَّارَةِ الظَّهَارِ
قَالَ: تَصَدَّقْ عَلَى سِتِّينَ مِسْكِينًا ثَلَاثِينَ صَاعًا (لِكُلِّ مِسْكِينٍ) مُدَّيْنِ مُدَّيْنِ.^۳

ابوبصیر از امام باقر یا امام صادق رضي الله عنهما نقل می‌کند که در مورد کفّاره‌یظهار فرمودند: بر شصت مسکین، سی صاع صدقه بده، برای هر مسکینی دو مد دو مد.

سند شیخ طوسی رحمته الله به محمد بن علی بن محبوب گرچه در تهذیب^۴ ناتمام است، ولی خوشبختانه در

۱. قبلاً مدرک این قاعده را ذکر کردیم.

۲. شیخ بهایی رحمته الله به صورت زیبایی در مورد بعضی رجال از جمله عاصم می‌فرماید:

✓ بهاء الدین عاملی، محمد بن حسین، الوجیزة فی علم الدراریة، ص ۷:

كل حميد حميد كل جميل جميل كل شعيب خال عن العيب كل عبد السلم صالح حتى عبد السلم كل عاصم حسن أبا عاصم بن الحسن كل يعقوب بلا خيبة أبا يعقوب بن شيبه كل سالم غير سالم كل طلحة طالح.

البته فی الجملة این عبارات مفید و ممدّ حافظه است و گرنه در مقدار دلالت و صحّت‌همه‌ی مطالب جای کلام دارد.

✓ رجال النجاشی، ص ۳۰۱:

عاصم بن حمید الحنط الحنفی أبو الفضل، مولی، کوفی، ثقة، عین، صدوق، روی عن أبی عبد الله رضي الله عنه. له کتاب، أخبرنا محمد بن جعفر قال: حدثنا أحمد بن محمد بن سعيد قال: حدثنا علی بن الحسن بن فضال قال: حدثنا محمد بن عبد الحمید، عن عاصم بكتابه.

۳. وسائل الشیعة، ج ۲۲، کتاب الایلاء و الکفارات، ابواب الکفارات، باب ۱۴، ح ۶، ص ۳۸۲ و تهذیب الاحکام، ج ۸، ص ۲۳.

۴. تهذیب الاحکام، المشیخة، ص ۷۲:

و ما ذکرته فی هذا الكتاب عن محمد بن علی بن محبوب فقد أخبرني به الحسين بن عبيد الله عن احمد بن محمد بن يحيى العطار عن ابيه محمد بن يحيى عن محمد بن علی بن محبوب.

الفهرست^۱ تمام است. بنابراین از طریق ضم اسانید می توان سند این روایت را تصحیح کرد.

در این روایت بر کفاره‌ی ظهار، صدقه اطلاق شده است.

- صحیح‌های حلبی:

مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ ابْنِ رِثَابٍ عَنِ الْحَلْبِيِّ قَالَ: سَأَلَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ وَقَعَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ قَالَ: إِنْ كَانَ وَقَعَهَا فِي اسْتِقْبَالِ الدَّمِ فَلْيَسْتَعْفِرِ اللَّهَ وَ لِيَتَصَدَّقَ عَلَى سَبْعَةِ نَفَرٍ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (يَقُوتُ) كُلِّ رَجُلٍ مِنْهُمْ لِيَوْمِهِ وَ لَا يَعُدُّ وَ إِنْ كَانَ وَقَعَهَا فِي إِدْبَارِ الدَّمِ فِي آخِرِ أَيَّامِهَا قَبْلَ الْغُسْلِ فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ.^۲

در این روایت نیز بر کفاره‌ی وطی در طمٹ، صدقه اطلاق شده است.

- روایت علی بن جعفر:

مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بِإِسْنَادِهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْعَلَوِيِّ^۳ عَنِ الْعُمَرِيِّ الْبُوفَكِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَخِيهِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ عَاهَدَ اللَّهَ فِي غَيْرِ مَعْصِيَةٍ مَا عَلَيْهِ إِنْ لَمْ يَفِ بِعَهْدِهِ؟ قَالَ: يُعْتَقُ رَقَبَةً أَوْ يَتَصَدَّقُ بِصَدَقَةٍ أَوْ يَصُومُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ.^۴

در این روایت نیز در مورد کفاره‌ی تخلف عهد می فرماید: عتق رقبه می کند یا صدقه‌ای می دهد یا دو ماه

متوالی روزه می گیرد.

این سند به خاطر الحسین بن عبیدالله و احمد بن محمد بن یحیی العطار القمی ناتمام است.

۱. الفهرست، ص ۱۴۵:

محمد بن علی بن محبوب الأشعری القمی له کتاب و روایات منها کتاب الجامع و هو یشتمل علی عدة کتب منها کتاب الوضوء و کتاب الصلاة و کتاب الزکاة و کتاب الصیام ... أخبرنا بجمیع کتبه و روایاته الحسین بن عبید الله و ابن ابي جید عن أحمد بن محمد بن یحیی عن ابيیه عن محمد بن علی بن محبوب، و أخبرنا بها أيضا جماعة عن ابي المفضل عن ابن بطه عنه، و أخبرنا بها أيضا جماعة عن محمد بن علی بن الحسین عن ابيیه و محمد بن الحسن عن أحمد بن إدريس عنه.

طریق سوم مرحوم شیخ در الفهرست به جمیع کتب و روایات محمد بن علی بن محبوب تمام است.

۲. وسائل الشیعة، ج ۲۲، کتاب الایلاء و الکفارات، ابواب الکفارات، باب ۲۲، ح ۲، ص ۳۹۱ و الکافی، ج ۷، ص ۴۶۲.

۳. در امهات کتب رجالی برای محمد بن احمد العلوی، توثیقی ذکر نشده است.

۴. همان، باب ۲۴، ص ۳۹۵ و تهذیب الاحکام، ج ۸، ص ۳۰۹.

- صحیحہی ابی بصیر:

مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بِإِسْنَادِهِ^۱ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: كُلُّ مَنْ عَجَزَ عَنِ الْكَفَّارَةِ الَّتِي تَجِبُ عَلَيْهِ مِنْ صَوْمٍ أَوْ عَتَقٍ أَوْ صَدَقَةٍ فِي يَمِينٍ أَوْ نَذْرٍ أَوْ قَتْلٍ أَوْ غَيْرِ ذَلِكَ مِمَّا يَجِبُ عَلَى صَاحِبِهِ فِيهِ الْكَفَّارَةُ فَلَا سِتْعِفَارُ لَهُ كَفَّارَةٌ مَا خَلَا يَمِينَ الظَّهَارِ فَإِنَّهُ إِذَا لَمْ يَجِدْ مَا يُكْفِّرُ بِهِ حَرَّمَ عَلَيْهِ أَنْ يُجَامِعَهَا وَفُرِّقَ بَيْنَهُمَا إِلَّا أَنْ تَرْضَى الْمَرْأَةُ أَنْ يَكُونَ مَعَهَا وَلَا يُجَامِعَهَا.^۲

در این روایت هم یکی از خصال کفارہ، صدقه شمرده شده است.

روایات زیاد دیگری نیز وجود دارد که با جستجوی رایانه‌ای در عباراتی مانند «الصدقة مد من حنطة»^۳؛ «الصدقة مد لكل مسكين»^۴؛ «او صیام او صدقة»^۵؛ «لیس علیه عتق و لا صدقة»^۶؛ «صدقة علی

۱. شیخ طوسی رحمته اللہ علیہ در مشیخہی تہذیب، طریقی بہ عاصم بن حمید ذکر نمی‌کند، اما از آن جایی کہ در الفہرست سند شیخ بہ کتاب ایشان تمام است و علی الظاہر این روایت را از آن کتاب نقل می‌کند، پس با ضم اسانید می‌توان سند شیخ را تمام دانست.

✓ الفہرست، ص ۱۲۰:

عاصم بن حمید الحنط الكوفي له كتاب، أخبرنا به أبو عبد الله المفيد رحمه الله عن محمد بن علي بن الحسين عن ابن الوليد عن الصفار، و سعد عن محمد بن عبد الحميد، و السندی بن محمد عنه، و بهذا الإسناد عن سعد، و الحميري عن أحمد بن محمد بن عبد الرحمن بن أبي نجران عن عاصم بن حميد. (احمدی)

۲. وسائل الشیعة، ج ۲۲، کتاب الایلاء و الکفارات، ابواب الکفارات، باب ۶، ح ۱، ص ۳۶۷ و تہذیب الاحکام، ج ۸، ص ۱۶.

۳. همان، باب ۱۴، ح ۲، ص ۳۸۰ و الکافی، ج ۷، ص ۴۵۲.

وَعَنْهُ [مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ] عَنْ أَبِيهِ عَنْ ابْنِ أَبِي نَصْرٍ عَنْ أَبِي جَمِيلَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: فِي كَفَّارَةِ الْيَمِينِ عَتَقُ رَقَبَةٍ أَوْ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تَطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كَسْوَتُهُمْ أَوْ الْوَسْطُ الْخَلُّ وَالزَّيْتُ وَارْتِفَعَةُ الْخُبْزِ وَاللَّحْمُ وَالصَّدَقَةُ مَدٌّ مِنْ حِنْطَةٍ لِكُلِّ مِسْكِينٍ وَالْكِسْوَةُ ثَوْبَانِ الْحَدِيثِ.

۴. همان، ح ۹، ص ۳۸۳ و تفسیر العیاشی، ج ۱، ص ۳۳۷:

و [مُحَمَّدُ بْنُ مُسْعُودِ الْعِيَّاشِيِّ فِي تَفْسِيرِهِ] عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام فِي كَفَّارَةِ الْيَمِينِ عَتَقُ رَقَبَةٍ أَوْ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ وَالْإِدَامُ وَالْوَسْطُ الْخَلُّ وَالزَّيْتُ وَارْتِفَعَةُ الْخُبْزِ وَاللَّحْمُ وَالصَّدَقَةُ مَدٌّ لِكُلِّ مِسْكِينٍ وَالْكِسْوَةُ ثَوْبَانِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَعَلَيْهِ الصِّيَامُ يَقُولُ اللَّهُ «فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ» وَ يَصُومُهُنَّ مُتَّابِعًا وَ يَجُوزُ فِي عَتَقِ الْكَفَّارَةِ الْوَلَدُ وَ لَا يَجُوزُ فِي عَتَقِ الْقَتْلِ إِلَّا مُقَرَّةً بِالتَّوْحِيدِ.

۵. همان، باب ۱۰، ح ۹، ص ۳۲۰ و تہذیب الاحکام، ج ۸، ص ۱۷:

و [مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ] بِإِسْنَادِهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ جَعْفَرٍ أَنَّهُ سَأَلَ أَخَاهُ مُوسَى بْنَ جَعْفَرٍ عليه السلام عَنْ رَجُلٍ ظَاهَرَ مِنْ امْرَأَتِهِ ثُمَّ طَلَّقَهَا بَعْدَ ذَلِكَ بِشَهْرٍ أَوْ شَهْرَيْنِ فَتَزَوَّجَتْ ثُمَّ طَلَّقَهَا الَّذِي تَزَوَّجَتْ فَارْجَعَهَا الْأَوَّلُ هَلْ عَلَيْهِ الْكَفَّارَةُ لِلظَّهَارِ الْأَوَّلِ؟ قَالَ نَعَمْ عَتَقُ رَقَبَةٍ أَوْ صِيَامُ أَوْ صَدَقَةٌ.

۶. همان، باب ۱۲، ح ۲، ص ۳۲۳ و الکافی، ج ۶، ص ۱۵۵:

و [مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ] عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام فِي حَدِيثِ الظَّهَارِ قَالَ: إِنَّ الْحُرَّ وَالْمَمْلُوكَ سَوَاءٌ غَيْرَ أَنَّ عَلَى الْمَمْلُوكِ نِصْفَ مَا عَلَى الْحُرِّ مِنَ الْكَفَّارَةِ وَ لَيْسَ عَلَيْهِ عَتَقٌ وَ لَا صَدَقَةٌ إِلَّا مَا عَلَيْهِ صِيَامُ شَهْرٍ.

على ستين مسكينا»^۱ «مَنْ كَانَ يُتَصَدَّقُ بِكَفَّارَاتِ الْإِيمَانِ وَ النَّدُورِ وَ الصَّدَقَاتِ مِنْ فَرَضِ الزَّكَاةِ مِنَ الذَّهَبِ وَ الْفِضَّةِ وَ التَّمْرِ وَ الزَّيْبِ وَ سَائِرِ مَا وَجَبَ فِيهِ الزَّكَاةُ مِنَ الْإِبِلِ وَ الْبَقَرِ وَ الْغَنَمِ وَ غَيْرِ ذَلِكَ»^۲ و ... معلوم می شود صدقه بر كفاره‌ی وطی در حیض، یمین، ظهار، عهد، صوم، قتل خطائی عبد، كفاره‌ی مملوک و ... اطلاق شده است، بنابراین با این روایات یقین حاصل می شود که كفاره، صدقه است و تمام خواص صدقه از جمله اشتراط قصد قربت را دارد. بنابراین كفارات نیز باید با قصد قربت باشد.

آیا كفارات را می توان به هاشمی داد؟

از آن جا که كفاره، صدقه بوده، آن هم صدقه‌ی واجب، پس طبق آن روایاتی که فرمود صدقه‌ی واجب بر بنی هاشم حرام است، نمی توان كفاره را به بنی هاشم داد. اما از طرف دیگر در بعضی روایات - مانند روایت زید الشحام^۳ و اسماعیل بن فضل الهاشمی^۴ - وارد شده که تنها زکات مفروضه بر بنی هاشم حرام است و تفسیر شده آن صدقه‌ای که بر بنی هاشم حرام است، زکات مفروضه است. ولی چون این دو روایت از لحاظ سند ناتمام است، پس می توانیم به اطلاق روایاتی که می فرماید صدقه‌ی واجب بر بنی هاشم حرام است تمسک کنیم و بگوییم دادن كفاره بر هاشمی جایز نیست.

ولی به نظر می آید با دقت در آن روایات، می توان به این نتیجه رسید اطلاق که شامل غیر زکات از صدقات واجب شود، ثابت نیست و نمی توان احراز کرد شامل غیر زکات هم می شود و آن دو روایت زید

۱. همان، ج ۲۹، کتاب القصاص، ابواب القصاص فی النفس، باب ۳۷، ح ۶، ص ۹۳ و تهذیب الاحکام، ج ۱۰، ص ۲۳۵:

مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُثَنَّى عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام فِي الرَّجُلِ يَقْتُلُ عَبْدَهُ مُتَعَمِّدًا أَيْ شَيْءٌ عَلَيْهِ مِنَ الْكُفَّارَةِ قَالَ: عَتَقُ رَقَبَةً وَ صِيَامَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ وَ صَدَقَةً عَلَى سِتِّينَ مَسْكِينًا.

۲. وسائل الشیعة، ج ۹، کتاب الزکاة، ابواب المستحقین للزکاة، باب ۸، ص ۵۶ و الکافی، ج ۵، ص ۶۹:

و [محمد بن یعقوب] عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ هَارُونَ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ مَسْعَدَةَ بْنِ صَدَقَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام فِي حَدِيثٍ طَوِيلٍ أَنَّهُ قَالَ فِي احتِجَاجِهِ عَلَى جَمَاعَةٍ مِنَ الصُّوفِيَّةِ - أَخْبَرُونِي لَوْ كَانَ النَّاسُ كُلُّهُمْ كَالَّذِينَ تُرِيدُونَ زُهَادًا لَا حَاجَةَ لَهُمْ فِي مَتَاعِ غَيْرِهِمْ فَعَلَى مَنْ كَانَ يُتَصَدَّقُ بِكَفَّارَاتِ الْإِيمَانِ وَ النَّدُورِ وَ التَّصَدَقَاتِ مِنْ فَرَضِ الزَّكَاةِ مِنَ الذَّهَبِ وَ الْفِضَّةِ وَ التَّمْرِ وَ الزَّيْبِ وَ سَائِرِ مَا وَجَبَ فِيهِ الزَّكَاةُ مِنَ الْإِبِلِ وَ الْبَقَرِ وَ الْغَنَمِ وَ غَيْرِ ذَلِكَ.

۳. وسائل الشیعة، ج ۹، کتاب الزکاة، ابواب المستحقین للزکاة، باب ۳۲، ص ۲۷۴:

مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بِإِسْنَادِهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام عَنْ مُوسَى بْنِ الْحَسَنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنْ مُفَضَّلِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ أَبِي أُسَامَةَ زَيْدِ الشَّحَامِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ الصَّدَقَةِ الَّتِي حُرِّمَتْ عَلَيْهِمْ فَقَالَ هِيَ الزَّكَاةُ الْمَفْرُوضَةُ وَ لَمْ يُحْرَمْ عَلَيْنَا صَدَقَةٌ بَعْضِنَا عَلَى بَعْضٍ.

۴. همان:

و [مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ] بِإِسْنَادِهِ عَنْ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ إِسْمَاعِيلِ بْنِ الْفَضْلِ الْهَاشِمِيِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام عَنِ الصَّدَقَةِ الَّتِي حُرِّمَتْ عَلَى بَنِي هَاشِمٍ مَا هِيَ فَقَالَ هِيَ الزَّكَاةُ قُلْتُ فَتَحَلُّ صَدَقَةٌ بَعْضِهِمْ عَلَى بَعْضٍ قَالَ نَعَمْ.

الشحام و اسماعيل بن فضل الهاشمي نیز مؤيد آن است که اين روايات اطلاق ندارد.

بررسی اطلاق روايات حرمت صدقه بر هاشمی

- صحیحہ ی عیص بن القاسم:

مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِيسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ وَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شاذَانَ جَمِيعاً عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ عَيْصِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: إِنَّ أَنَسًا مِنْ بَنِي هَاشِمٍ أَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وآله فَسَأَلُوهُ أَنْ يَسْتَعْمِلَهُمْ عَلَى صَدَقَاتِ الْمَوَاشِي وَ قَالُوا: يَكُونُ لَنَا هَذَا السَّهْمُ الَّذِي جَعَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِلْعَامِلِينَ عَلَيْهَا فَنَحْنُ أَوْلَى بِهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله: يَا بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ إِنَّ الصَّدَقَةَ لَا تَحِلُّ لِي وَ لَا لَكُمْ وَ لَكِنِّي قَدْ وَعَدْتُ الشَّفَاعَةَ إِلَيَّ أَنْ قَالَ أ تَرَوْنِي مُؤْتِراً عَلَيْكُمْ غَيْرَكُمْ^١

عیص بن القاسم از امام صادق عليه السلام نقل می کند که فرمودند: مردمانی از بنی هاشم خدمت رسول الله صلى الله عليه وآله آمدند و از حضرت درخواست کردند آن‌ها را در [اخذ] صدقات مواشی^٢ [به عنوان عاملین علیها] به کار گیرد^٣ و عرض کردند آن سهمی که خداوند برای عاملین زکات قرار داده، برای ما باشد چرا که ما اولی به آن هستیم. رسول الله صلى الله عليه وآله فرمودند: ای فرزندان عبدالمطلب! صدقه برای من و شما حلال نیست و لکن وعده‌ی شفاعت داده شدم، تا آن‌جا که

١. همان، ج ٩، کتاب الزکاة، ابواب المستحقین للزکاة، باب ٢٩، ح ١، ص ٢٦٨ و الکافی، ج ٤، ص ٥٨.

٢. لسان العرب، ج ١٥، ص ٢٨٢.

المَاشِيَّةُ: الإبل و الغنم معروفة، و الجمع المَواشِي اسم يقع على الإبل و البقر و الغنم؛ قال ابن الأثير: و أكثر ما يستعمل في الغنم. و مَشَتْ مَشَاءً: كَثُرَتْ أَوْلَادُهَا. و يقال: مَشَتْ إِبِلُ بَنِي فلان تَمْشِي مَشَاءً إِذَا كَثُرَتْ. و المَشَاءُ: النَّمَاءُ، و منه قيل المَاشِيَّةُ. و كلُّ ما يكون سائمةً للنسل و القِئمةً من إِبِلٍ و شَاءٍ و بقر فهي مَاشِيَّةٌ. و أصل المَشَاءُ النَّمَاءُ و الكثرة و التَّنَاسُلُ.

٣. در روايات وارد شده صدقات المواشي را به اهل کرامت بدهيد.

٤. وسائل الشيعه، ج ٩، کتاب الزکاة، ابواب المستحقین للزکاة، باب ٢٦، ح ١، ص ٢٦٣ و الکافی، ج ٣، ص ٥٠.

مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانَ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: إِنَّ صَدَقَةَ الْخُفِّ وَ الظِّلْفِ تُدْفَعُ إِلَى الْمُتَجَمِّلِينَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَ أَمَّا صَدَقَةُ الذَّهَبِ وَ الْفِضَّةِ وَ مَا كَيْلَ بِالْقَفِيِّزِ مِمَّا أُخْرِجَتِ الْأَرْضُ فَلِلْفُقَرَاءِ الْمُدْتَعِينَ قَالَ ابْنُ سِنَانَ قُلْتُ وَ كَيْفَ صَارَ هَذَا هَكَذَا فَقَالَ لِأَنَّ هَؤُلَاءِ مُتَجَمِّلُونَ يَسْتَحْيُونَ مِنَ النَّاسِ فَيُدْفَعُ إِلَيْهِمْ أَجْمَلُ الْأَمْرَيْنِ عِنْدَ النَّاسِ وَ كُلُّ صَدَقَةٍ وَ رَوَاهُ الشَّيْخُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَعْقُوبَ وَ رَوَاهُ الصَّدُوقُ فِي الْعِلَلِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُوسَى بْنِ الْمُتَوَكِّلِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْحَاقَ وَ رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ فِي الْمَحَاسِنِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ابْنِ الدَّبَلَمِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانَ نَحْوَهُ.

٥. همان، ح ٢ و المقنعة، ص ٢٦٠.

مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمُفِيدُ فِي الْمُقْنَعَةِ عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ بْنِ عُثْبَةَ الْهَاشِمِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام فِي حَدِيثٍ قَالَ: تُعْطَى صَدَقَةُ الْأَنْعَامِ لِذَوِي التَّجَمُّلِ مِنَ الْفُقَرَاءِ لِأَنَّهَا أَرْفَعُ مِنْ صَدَقَاتِ الْأَمْوَالِ وَ إِنْ كَانَ جَمِيعُهَا صَدَقَةً وَ زَكَاةً وَ لَكِنَّ أَهْلَ التَّجَمُّلِ يَسْتَحْيُونَ أَنْ يَأْخُذُوا صَدَقَاتِ الْأَمْوَالِ.

فرمودند: [حال که شفاعت به من وعده داده شده] آیا گمان می‌کنید دیگران را بر شما ترجیح می‌دهم؟!^۱

این روایت از لحاظ سند تمام است.

در این روایت گرچه حضرت به طور مطلق می‌فرماید «إِنَّ الصَّدَقَةَ لَا تَحِلُّ لِي وَ لَا لَكُمْ» ولی چون مسبق به سؤال درباره‌ی زکات واجب (صدقات المواسی) آن هم به عنوان عاملین علیهاست، احتمال قوی وجود دارد «ال» در «الصَّدَقَةَ»، «ال» عهد باشد؛ نه جنس. بنابراین نمی‌توان از آن اطلاق استفاده کرد. مضاف به این که در این جا قدر متیقن در مقام تخاطب نیز وجود دارد که آقای آخوند^۲ می‌فرماید: قدر متیقن در مقام تخاطب مانع انعقاد اطلاق است. گرچه ما کلام آقای آخوند^۲ را در اصول باطله نپذیرفتیم، ولی به عنوان یک مانع این جا قابل ذکر است.

- صحیح‌هی فضلاء:

عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ حَرِيزٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ وَأَبِي بَصِيرٍ وَ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ وَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ قَالَا: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آَلِهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الصَّدَقَةَ أَوْسَاخٌ أَيْدِي النَّاسِ وَ إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَرَّمَ عَلَيَّ مِنْهَا وَ مِنْ غَيْرِهَا مَا قَدْ حَرَّمَهُ وَ إِنَّ الصَّدَقَةَ لَا تَحِلُّ لِبَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ ثُمَّ قَالَ: أَمَا وَ اللَّهُ لَوْ قَدْ قُتِمْتُ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ ثُمَّ أَخَذْتُ بِحَلْقَتِهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ أَنِّي لَا أُؤْتِرُ عَلَيْكُمْ فَارْضَوْا لِنَفْسِكُمْ بِمَا رَضِيَ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ لَكُمْ قَالُوا: قَدْ رَضِينَا.^۲

محمد بن مسلم، ابوبصیر، و زرارة از امام باقر و امام صادق عَلَيْهِمَا السَّلَامُ نقل می‌کنند که فرمودند: رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آَلِهِ وَسَلَّمَ فرمودند: صدقه چرک‌های دست مردم است و خداوند از آن و از غیر آن که حرام کرده، بر من [نیز] حرام کرده است و صدقه برای فرزندان عبدالمطلب حلال نیست. سپس فرمودند: به خدا قسم! آن موقع که بر در بهشت ایستادم و حلقه‌ی در بهشت را گرفتم، می‌دانید [کسی را] بر شما مقدم نمی‌دارم. پس برای خودتان آنچه را که خدا و رسولش راضی شده راضی باشید، عرض کردند: راضی شدیم.

در این روایت حضرت از صدقه تعبیر به اوساخ ایدی الناس می‌کنند که نمی‌توان گفت چنین تعبیری بر

۱. چون سه نفر از اعظم آن را نقل کرده‌اند، صحیح‌هی فضلاء تعبیر می‌کنند.

۲. وسائل الشیعة، ج ۹، کتاب الزکاة، ابواب المستحقین للزکاة، باب ۲۹، ج ۲، ص ۲۶۸ و الکافی، ج ۴، ص ۵۸.

غیر زکات، مانند کفارات قابل تطبیق است؛ مثلاً کسی که به خاطر مریضی نتوانسته تا ماه رمضان دیگر روزه بگیرد، نمی‌توان گفت کفاره‌ی آن را که می‌پردازد، وسخ دستش یا هرس زیادی اموالش است. حتی نمی‌توان گفت جریمه است؛ چون در برخی موارد مکلف اصلاً کار خلافی نکرده و چیزی را هم به دست نیاورده فقط مثلاً به خاطر مریضی نتوانسته روزه بگیرد، بلکه یک نوع پوشاننده و جبران کننده‌ی آن نقصانی است که ولو قهراً پیدا شده است. بنابراین نمی‌توان گفت صدقه در این روایت اطلاق دارد و شامل غیر زکات نیز می‌شود.

در ذیل هم که می‌فرماید: «وَمِنْ غَيْرِهَا مَا قَدْ حَرَّمَهُ» نمی‌دانیم آیا کفاره را خداوند حرام کرده یا خیر، اما این که می‌فرماید «وَإِنَّ الصَّدَقَةَ لَا تَحِلُّ لِبَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ»، «ال» در «الصَّدَقَةَ»، «ال» عهد است؛ یعنی همان صدقه‌ای که وسخ می‌باشد بر بنی عبدالمطلب جایز نیست.

- صحیح‌ه‌ی عبدالله بن سنان:

و [مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ] بِإِسْنَادِهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ
عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ النَّضْرِ عَنِ ابْنِ سِنَانَ يَعْني عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ:
لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لَوْلَدِ الْعَبَّاسِ وَلَا لِنِظَرَائِهِمْ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ^۱

عبدالله بن سنان از امام صادق عليه السلام نقل می‌کنند که فرمودند: صدقه برای فرزندان عباس
[عموی پیامبر اسلام صلى الله عليه وآله] و نظائرشان از بنی هاشم حلال نیست.

قوی‌ترین اطلاق در بین روایات حرمت صدقه بر بنی هاشم، این روایت است که ممکن است کسی بگوید «ال» در «الصَّدَقَةَ»، «ال» جنس است، بنابراین شامل کفاره هم می‌شود، پس کفاره نیز بر بنی هاشم جایز نیست.

ولی به نظر می‌رسد این روایت نیز اطلاق ندارد؛ چون روایت از این حیث در مقام بیان است که بر چه کسانی صدقه حرام است؟ آیا بر خصوص علویون و اولاد فاطمه‌ی زهرا عليها السلام حرام است یا هر کسی که منتسب به هاشم باشد؟ بنابراین چون از حیث شمول انواع صدقات در مقام بیان نیست، پس نمی‌توان استفاده‌ی اطلاق کرد.

۱. همان، ح ۳، ص ۲۶۹ و تهذیب الاحکام، ج ۴، ص ۵۹.

روایت بعدی [روایت ابراهیم الاوسی^۱] و بعضی روایات دیگر، آنهایی که از لحاظ سند تمام است، این چنین است؛ یعنی نمی توانیم استفاده‌ی اطلاق کنیم و بلکه از بعضی می توان استفاده کرد اختصاص به زکات مفروضه دارد. بنابراین طبق قواعد حکم به این که کفّاره بر بنی هاشم حرام است، مشکل است. هر چند در مقام عمل احتیاط لازم آن است که به بنی هاشم پرداخت نشود.

آیا وراثت مالک می تواند از متصدّق تقاضای بدل کند؟

طبق مبنای ما که گفتیم متصدّق ضامن نیست، معلوم است که اگر مالک فوت کرد، وراثت او هم نمی تواند تقاضای بدل کند، اما طبق مبنای مرحوم شیخ^۲ که قائل به ضمان هستند، این که آیا وراثت می تواند از متصدّق تقاضای بدل کند یا نه، می گوئیم اگر جواز مطالبه‌ی مالک فقط یک حکم باشد که موضوع برای احکام دیگر درست می کند، جزء میراث محسوب نشده و به وراثت منتقل نمی شود. اما اگر یک حق باشد - کما این که ظاهراً این چنین است که مانند حق خیار و امثال آن، یک حق مالی برای مالک است - که دارای ارزش مالی است، جزء ما ترک مالک محسوب شده و طبق عمومات ارث به وراثت منتقل می شود و می تواند از متصدّق مطالبه کند و بر متصدّق است که از عهده‌ی ضمان برآید.

تقریر متن: عبدالله امیرخانی

استخراج منابع و روایات: جواد احمدی

---

۱. همان، ح ۴، ص ۲۶۹ و تهذیب الاحکام، ج ۴، ص ۵۳.

[محمد بن الحسن] بِإِسْنَادِهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُمُهورٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الْأَوْسِيِّ عَنِ الرَّضَاءِ رضی الله عنه فِي حَدِيثٍ أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِأَبِيهِ أَلَيْسَ الصَّدَقَةُ مُحَرَّمَةً عَلَيْكُمْ؟ فَقَالَ بَلَى.